GLOBAL JARAYONLAR VA BARQAROR TARAQQIYOT FALSAFASI

Muallif: **Yigitaliyeva Muslimaxon Inomjon qizi**

Toshkent davlat tibbiyot universiteti

2-son davolash fakulteti 122-A guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Ph.D., dotsent

Umarova Farida Saidikramovna

Fan: Falsafa

Annotatsiya. Maqolada globallashuvning falsafiy mohiyati, zamonaviy global muammolar va barqaror taraqqiyot kontseptsiyasining falsafiy asoslari tahlil qilinadi. Inson va tabiat munosabatlariga, avlodlar oldidagi mas'uliyat masalasiga hamda O'zbekistonning barqaror rivojlanish yo'lidagi o'rniga e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: globallashuv, global muammolar, barqaror taraqqiyot, noosfera, mas'uliyat etikasi, avlodlararo adolat.

Kirish

XXI asr insoniyat tarixida o'ziga xos davr. Iqtisodiyot, axborot, madaniyat va xavfsizlik masalalari endi alohida davlat doirasida hal bo'lmaydi. Bir mintaqadagi ekologik inqiroz, pandemiya yoki moliyaviy tushkunlik butun sayyoraga ta'sir qiladi. Shu sababli falsafa oldida savol turadi: inson taraqqiyotni qanday tushunishi kerak va u kelajak avlodlar hisobiga yashash huquqiga egami?

Barqaror taraqqiyot g'oyasi shu savolga javob izlash natijasida shakllandi. U faqat iqtisodiy yoki ekologik tushuncha emas, balki dunyoqarash, ya'ni inson, jamiyat va tabiat o'rtasidagi munosabatni qayta anglash demakdir.

1. Globallashuvning falsafiy mohiyati

Globallashuv deb dunyo mamlakatlarining iqtisodiy, siyosiy, madaniy va axborot jihatidan o'zaro bog'lanishi va bir-biriga qaramligining kuchayishiga aytiladi. Uning asosiy belgilari:

– **iqtisodiy integratsiya:** xalqaro savdo, transmilliy korporatsiyalar, yagona moliya tizimi;

– **axborot makonining birligi:** internet va ommaviy kommunikatsiya vositalari;

– **madaniy o'zaro ta'sir:** g'oyalar, qadriyatlar va turmush tarzining tez tarqalishi;

– **umumiy xavflarning paydo bo'lishi:** ekologik, sog'liqni saqlash va xavfsizlik sohasida.

Falsafiy nuqtai nazardan globallashuv ikki yoqlama jarayon. Bir tomondan, u insoniyatning birligini va hamkorlik imkoniyatini kuchaytiradi. M. Makluen aytgan «global qishloq» obrazi shuni ifodalaydi. Boshqa tomondan, u tengsizlikni chuqurlashtirishi, milliy madaniyatlarni bir xillashtirishi va identiklik inqiroziga olib kelishi mumkin. Nemis sotsiologi U. Bek zamonaviy jamiyatni «xavf jamiyati» deb atadi: texnologik taraqqiyot hayotni qulaylashtirsa-da, ayni paytda ilgari bo'lmagan yangi xavflarni keltirib chiqaradi.

2. Global muammolar

Global muammolar deb butun insoniyat hayotiga ta'sir qiladigan va faqat xalqaro hamkorlikda hal etiladigan masalalarga aytiladi. Ularning asosiylari:

1. **Ekologik inqiroz:** iqlim o'zgarishi, biologik xilma-xillikning kamayishi, suv va havo ifloslanishi, resurslarning kamayishi.
2. **Tinchlik va xavfsizlik:** yadro quroli xavfi, terrorizm, mintaqaviy mojarolar.

3. **Demografik va ijtimoiy muammolar:** aholi o'sishi, qashshoqlik, migratsiya, tengsizlik.
4. **Sog'liqni saqlash:** pandemiyalar, yuqumli va surunkali kasalliklar.
5. **Axborot va texnologik xavflar:** sun'iy intellektning ijtimoiy ta'siri, kiberxavfsizlik.

Bu muammolarning o'ziga xos xususiyati shundaki, ular o'zaro bog'liq: qashshoqlik ekologik muammolarni kuchaytiradi, ekologik inqiroz migratsiya va mojarolarni keltirib chiqaradi. Shu bois ularga yaxlit, tizimli yondashuv kerak.

1972-yilda «Rim klubi» tomonidan e'lon qilingan «O'sish chegaralari» ma'ruzasi birinchi bo'lib resurslari cheklangan sayyorada cheksiz iqtisodiy o'sish mumkin emasligini ko'rsatdi. Shundan boshlab taraqqiyotni faqat o'sish bilan o'lchash fikri tanqid qilina boshladi.

3. Barqaror taraqqiyot kontseptsiyasi

«Barqaror taraqqiyot» tushunchasi xalqaro hamjamiyatda 1987-yilda BMT qoshidagi Brundtland komissiyasining «Bizning umumiy kelajagimiz» ma'ruzasi bilan keng tarqaldi. Unga ko'ra, barqaror taraqqiyot **hozirgi avlod ehtiyojlarini kelajak avlodlarning o'z ehtiyojlarini qondirish imkoniyatiga zarar yetkazmasdan qondirishdir.**

Bu g'oya 1992-yilda Rio-de-Janeyroda o'tkazilgan Yer sammitida mustahkamlandi. 2015-yilda BMT «2030-yilgacha bo'lgan davrda barqaror rivojlanish sohasidagi kun tartibi»ni qabul qildi. U 17 ta Barqaror rivojlanish maqsadini o'z ichiga oladi: qashshoqlikni tugatish, sifatli ta'lim, sog'liqni saqlash, toza energiya, iqlim bo'yicha harakat va boshqalar. Shu yili qabul qilingan Parij kelishuvi global isishni sanoat davridan oldingi darajadan 2 °C dan ancha past, imkon qadar 1,5 °C da ushlab turishni maqsad qildi.

Barqaror taraqqiyot odatda uch o'zaro bog'liq tayanchga asoslanadi:

- **iqtisodiy** (barqaror o'sish va resurslardan samarali foydalanish);
- **ijtimoiy** (adolat, tenglik, inson huquqlari, sifatli hayot);

– **ekologik** (tabiatni saqlash va tiklash).

Ba'zan ularga to'rtinchi, **institutsional** tayanch ham qo'shiladi: samarali boshqaruv va xalqaro hamkorlik.

4. Barqaror taraqqiyotning falsafiy asoslari

4.1. Antroposentrizmdan ekotsentrizmga

An'anaviy yevropa falsafasida inson tabiatning xo'jayini sifatida qaralgan: tabiat inson maqsadlari uchun resurs. Ekologik inqiroz bu qarashning chegarasini ko'rsatdi. Ekotsentrik yondashuv tabiatni o'z-o'zida qadriyat deb biladi, inson esa uning bir qismi. Barqaror taraqqiyot bu ikki qarash o'rtasida «o'rta yo'l» izlaydi: inson ehtiyojlari tan olinadi, lekin tabiiy tizimlarning chidamlilik chegarasi hisobga olinadi.

4.2. Noosfera ta'limoti

V.I. Vernadskiy biosferaning rivojlanishidagi yangi bosqichni **noosfera**, ya'ni «aql sohasi» deb atadi. Unda inson aqli va faoliyati sayyoradagi jarayonlarni belgilovchi geologik kuchga aylanadi. Bundan kelib chiqadigan xulosa: kuch bilan birga mas'uliyat ham ortadi, insoniyat taraqqiyotni aql va ma'naviyat bilan boshqarishi shart.

4.3. Mas'uliyat etikasi

Nemis faylasufi Hans Yonas «Mas'uliyat printsipi» asarida (1979) zamonaviy texnologiya insonga shunchalik katta kuch berdiki, an'anaviy etika yetarli bo'lmay qoldi, deb yozdi. U yangi imperativni ilgari surdi: shunday harakat qilingki, uning oqibatlari yer yuzida haqiqiy insoniy hayotning davom etishiga zid kelmasin. Bu g'oya barqaror taraqqiyotning axloqiy asosi.

4.4. Avlodlararo adolat

Barqaror taraqqiyot adolat masalasini vaqt o'qiga ko'chiradi: hozirgi avlod resurslarni ishlatishda kelajak avlodlarning huquqini ham hisobga olishi kerak. Dj. Roulz adolat nazariyasida bu g'oyani «adolatli jamg'arma printsipi» orqali ifodalagan. Ayni paytda mamlakatlar ichidagi va o'rtasidagi ijtimoiy adolat ham global taraqqiyotning shartidir.

4.5. Sharq falsafasidagi uyg'unlik g'oyasi

Sharq mutafakkirlari ham jamiyat va tabiat uyg'unligiga e'tibor qaratgan. Al-Farobiy «Fozil odamlar shahri» asarida jamiyatni a'zolari bir-birini to'ldiradigan yaxlit organizmga o'xshatadi va uning farovonligini ma'naviy kamolot, adolat va hamkorlik bilan bog'laydi. Bu qarashlar barqaror taraqqiyot g'oyasi bilan ichki hamohangdir.

5. O'zbekiston konteksti

O'zbekiston uchun barqaror taraqqiyot masalasi alohida ahamiyatga ega. Orol dengizi fojiasi insonning tabiatga ongsiz ta'siri qanday oqibatlarga olib kelishini ko'rsatdi: iqlim o'zgardi, suv va tuproq sifati yomonlashdi, aholi salomatligiga zarar yetdi. Bugungi kunda mamlakatda suv resurslaridan oqilona foydalanish, qayta tiklanadigan energiya manbalarini rivojlantirish, «yashil» iqtisodiyotga o'tish va Orolbo'yi muammolarini yumshatish bo'yicha chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Milliy Barqaror rivojlanish maqsadlari qabul qilingan va taraqqiyot strategiyalarida ta'lim, sog'liqni saqlash, ijtimoiy himoya hamda atrof-muhit masalalari ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan.

Falsafiy jihatdan eng muhimi: barqaror taraqqiyot faqat davlat siyosati bilan cheklanib qolmaydi. U har bir insonning ekologik madaniyati, iste'mol odati va mas'uliyat hissiga ham bog'liq.

Xulosa

Globallashuv insoniyatni yagona taqdirga bog'ladi va umumiy muammolarni keltirib chiqardi. Barqaror taraqqiyot falsafasi bu muammolarga javob sifatida taraqqiyotni tabiat bilan uyg'unlikda, adolat va kelajak avlodlar oldidagi mas'uliyatga tayangan holda tushunishni taklif qiladi. Noosfera ta'limoti, mas'uliyat etikasi va avlodlararo adolat g'oyalari bu yondashuvning nazariy poydevoridir. Shu sababli bugungi inson uchun asosiy savol «qanchalik ko'p olamiz?» emas, «qanday qilib saqlab qolib, rivojlanamiz?» bo'lishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Brundtland G.H. (ed.). Our Common Future. UN World Commission on Environment and Development, 1987.
2. Meadows D.H. va boshq. The Limits to Growth. Club of Rome, 1972.
3. Jonas H. Das Prinzip Verantwortung. 1979.
4. Vernadskiy V.I. Biosfera va noosfera.
5. Beck U. Risk Society. 1986.
6. Al-Farobiy. Fozil odamlar shahri.
7. BMT. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. 2015.